

⁶⁶ DADAY András: *Újabb kuriózumok az orvostudomány magyarországi történetéből*. Budapest, 2005. Akadémiai Kiadó, 494. p.

⁶⁷ MAYER 1927. 158. p.

⁶⁸ DADAY 2005. 494–495. p.

⁶⁹ Uo. 495–496. p.

⁷⁰ Uo. 496–497. p.

⁷¹ Uo. 502. p.

⁷² HAJDU 1971. 24–25. p.

⁷³ BATÓ 2016. 12. p.

⁷⁴ HAJDU 1971. 471. p.

⁷⁵ Uo. 464. p.

⁷⁶ HAJDU 1992. 75–76. p.

Steiner Gábor

A csalárdságtól a bűnös vagyonbukásig

A csődbűncselekmény jogintézményének kialakulása és hazai történeti előzményei a Csemegi-kódexig

1. Bevezető gondolatok

A ma csődbűncselekménynek nevezett bűncselekmény hosszú, ámde korántsem egyenes vonalú fejlődés eredményeként nyerte el a mai formáját és tartalmát. Korai változata nemcsak hogy tartalmában, de még csak a nevében sem volt azonos mai „utódával”. A hatályos büntető törvénykönyv tényállási szerkezetének ismeretében aligha gondolnánk, hogy ez a cselekmény kezdetben teljesen másképp, a csalás, illetőleg a lopás jogintézményének egyik speciális válfajaként épült be a magyar jogi szabályozásba.

A 2013. július 1. napjától hatályban lévő – és jelenleg is hatályos – Büntető Törvénykönyv (2012. évi C. törvény) a csődbűncselekmény törvényi tényállását a XLI. fejezetben, a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények között, a törvény 404. §-ában szabályozza.

A csődbűncselekmény vonatkozásában a hatályos Büntető Törvénykönyv a bűncselekmény négy alapeseti fordulatát különbözteti meg egymástól: a fizetési képtelenséggel fenyegető helyzetben elkövetett csődbűncselekményt [(1) bekezdés], a fizetési képtelenséget előidéző csődbűncselekményt [(2) bekezdés a) pontja], a fizetési képtelen helyzetben elkövetett csődbűncselekményt [(2) bekezdés b) pontja], valamint a hitelező jogtalan előnyben részesítésével elkövetett csődbűncselekményt [(4) bekezdés], amelyek közül nívumnak egyedül a fizetési képtelenséggel fenyegető helyzetben történő elkövetés tekinthető.

Összességében megállapítható, hogy a jogfejlődés igen hosszú utat járt be, míg eljutott a csődbűncselekmény mai fogalmának meghatározásáig, ugyanakkor – meglátásom szerint – még korántsem vagyunk ennek az útnak a végén. Így például adós a hatályos jogi szabályozás is a jogi, valamint a gazdasági értelemben vett fizetési képtelenség

fogalmának a különválasztásával, és a jogalkalmazás sem tud mindig világos különbséget tenni e kettő között, s így – álláspontom szerint – tévesen az előbbinek a fogalmát veszi alapul, amikor a fizetési képtelenség bekövetkezésének idejét a csődbűncselekmény kapcsán vizsgálja.

De ugyanígy problematikus annak a kérdése is, hogy a csődbűncselekmények leggyakoribb elkövetési magatartásainál, amikor a volt képviselő egyszerűen csak nem adja át a társaság vagyontárgyait a felszámolónak, vagy egyáltalán nem reagál az azokat érintő felszólításokra, e passzivitást a jogalkalmazás – jobb híján – az elrejt és az eltitkol fordulatok alá sorolja, holott annak megvalósulásához – hogyha a szavak jelentéséből indulunk ki – jóval több kellene.

Nem egyértelmű bizonyos jogi helyzetekben az sem, hogy hol húzódik a határvonal a hitelező jogtalan előnyben részesítésével elkövetett csődbűncselekmény [(4) bekezdés], illetve a között, amikor az elkövető az ésszerű gazdálkodás követelményeivel ellentétes más módon a gazdálkodó szervezet vagyonát az (1) és (2) bekezdés egyes eseteinél ténylegesen csökkenti, tekintettel arra, hogy a hitelezők jogtalan előnyben részesítése nyilvánvalóan minden esetben ellentétes az ésszerű gazdálkodás követelményeivel is. Mindez pedig akkor okoz problémát, amikor erre még a felszámolás elrendelését megelőzően kerül sor, mivelhogy ilyen esetekben előfordul, hogy a jogalkalmazás a vétségi alakzat alóli felmentés helyett – téves jogértelmezés folytán – hibásan, a csődbűncselekmény büntetési alakzataként minősíti a terhelt cselekvőségét.

Mindez azonban nem von le annak értékéből, hogy a jelenleg hatályos szabályozás egy olyan szerves jogfejlődés eredménye, amely majd egy évszázadon át alakulva – kis megtöréssel ugyan a szocializmusban, ám az addigi tapasztalatokat egyesítve – nyerte el mostani formáját.

Tanulmányom e fejlődés történetét kísérli meg végigkövetni az 1795. évi büntetőjavaslatról, a még egészen más alapokon nyugvó kezdetektől a Csemegi-kódexig, amelynek során kialakultak azok az alapvető tényállási elemek, amelyek a hatályos jogi szabályozásban is visszaköszönnek.

2. Az 1795. évi törvényjavaslat

A fejlődés kiindulópontja az első magyar büntető törvénykönyvtervezethez kapcsolódik, amely az 1790-ben felállított gróf Zichy Károly országbíró által vezetett *Deputatio*

juridica munkájának eredményeként, 1795-ben *Codex de delictis eorumque poenis* címmel készült el. Ennek XL. szakasza, amely *A csalárdságról, illetve a csalásról* címet viseli, a csalás speciális eseteként fogalmazta meg azt a cselekményt, amely a mai csődbűncselekmény legkorábbi kodifikált (kodifikálni próbált) előzményének tekinthető. A tervezet a csalárdság fogalmát általánosságban akként határozta meg, hogy az „az igazságnak bármilyen álnok ravaszsággal történő, mások becsapására, vagy megkárosítására irányuló megváltoztatása vagy elkendőzése”.¹ Mivel a tervezet abból indult ki, hogy „ahányféle a más kárára irányuló csalás lehet, csaknem ugyanannyi a csalás büntetékének faja is”,² annak jellemző típusait csupán példálózó jelleggel sorolta fel. Ennek megfelelően az XL. szakasz 4. §-ának l) pontja a csalárdság egyik szóba jöhető eseteként emelte ki azt, amikor az elkövető „fondorlatos szándékkal csődbe jut”,³ ezzel megalkotva a bűncselekmény legkorábbi ismert magyar változatát.

3. Az 1807:12. tc.

Az 1807:12. tc. a csalárdul bukott személyt tolvajként (*tamquam fur*) rendelte büntetni, amelyben erről „a jóhiszemű hitelezőknek a csalárd bukásból keletkező károsodásuk megelőzése végett, Ő szent felsége kegyes jóvágyásával határozatott”. A jogszabály 1. §-a kimondta, hogy

„a vagyombukott, akár nemes, akár nem nemes legyen, bukásának okait is igazolni tartozzék, és ha rábizonyul a vagyónak eltitkolásával elkövetett csalás vagy az, hogy hitelezőinek kárára irányzott kereskedelmi műveletekkel vagy nyilvánvaló pazar és költséges életmódjával jelzalogilag terhelte birtokát szükségképen megfogyasztotta; büntársaival együtt, kik a vagyont eltitkolásának tényénél, vagy más káros műveleteinél tudva és szándékosan közreműködtek, mint tolvaj büntető eljárás alá vétessék és vétességéhez képest a törvény szigorja szerinti illendő büntetéssel fenyítettessék”.

A törvény 2. §-a ezen felül további szankcióként mondta ki, hogy

„mivel méltatlan azon kedvezményre, melyet a hibájokon kívül vagyoni bukásba jutottaknak keresetök helyreállítása végett gyakorlat és szokás szerint meg szoktak adni: az ilyen, a kiszabandó büntetésen felül, mindaddig, míg hitelezői követeléseinek eleget nem teend, örökre kötelezettségben maradjon és ha később valmiképen jobb vagyoni helyzetbe jutna, a III. R. 28. czime legyen irányadó reá nézve”.

A törvény ezzel a szabályozással azt a német jogban uralkodó nézetet vette át, amely a hamis bukást a lopás és a csalás szempontjából vizsgálja, ugyanis az 1548. és 1577. évi birodalmi végzések szerint tolvajként volt büntetendő az, „ki a bukást csalárdul idézte elő, s e mellett

meg is szökött”. A színlelt bukást ugyanakkor a német közös jogban csalás vagy hamisítás gyanánt büntették.⁴ Az 1807:12. tc. abból a szempontból, hogy még nem tesz különbséget a csalárd és a vétkes bukás között, valamint hogy a vagyombukottat általában tolvajként rendeli büntetni.⁵ Kimondta továbbá, hogy a csalárdul eljáró személy büntársai ugyanúgy büntetendők, továbbá a hamis bukás bűncselekményéhez a tékozlást, pazarlást („*evidenter prodiga et dispensiosa vivendi ratio*”) is hozzászámítja.⁶ A törvénycikk nem tesz különbséget a csalárd és a vétkes bukás között, és a vagyombukottat általában tolvajként bünteti. Ennek megfelelően sújtja büntetéssel – Angyal Pál kategorizálása szerint –, „a vagyonelejtés által elkövetett csalást”, „a hitelezők megkárosítására irányzott kereskedelmi ügyletek kötését”, valamint „a vagyonnalag csökkentését maga után vonó nyilvánvaló pazarlást és költséges életmódot”.⁷

4. Az 1840. évi XXII. törvénycikk

V. Ferdinánd uralkodása idején született meg a csődület-ről szóló 1840. évi XXII. tc., az első jogszabály, amely különbséget tett a hamissággal párosult bukás és a vétkes gondatlanságból eredő bukás között (130–131. §):

A hamissággal párosult bukás

130. § Hamissággal párosult bukásnak tekintetik minden bukottra nézve:

- Ha a bukott a csődület megnyitása előtt, vagy a per folyamata alatt elszökött;
- Ha akkor, midőn ellene a hitelezők csődületet kérnek, a bíróság idézésére sem maga, sem képviselője által megjelenni nem akart;
- Ha a bíróság ítéletének következtében értékbeli állapotját a 12-dik § értelmében felfedezni nem akarja;
- Ha ugyan birói ítélet következtében bukásának okait előadni nem akarja;
- Ha a tömegből valamit eltitkolt, s a csődület megrendele után valamit eladott;
- Ha hitelezőinek kijátszására adósságokat színlelt, valótlan adós-leveleket adott ki, vagy valóságos kötelevényeinek kiadási napját előbbre tette;
- Ha hitelének emelésére vagy fentartására tudva hamis leveleket használt;
- Ha valamely számadása alá bizott vagyont s bármi letéteményeket elköltött; ha a gyámsága alatti árváknak értékéből valamit eltulajdonított, vagy elpazarlott. Kereskedőknél s gyárosoknál ezeken kívül a bukás hamissággal párosultnak tekintetik, ha:
 - A bukott kereskedő könyveit hamisan vezette, azokat később meghamisította, leveleket azokból kiszakgatott, vagy másokat ragasztott bele;
 - Ha bejegyzett kereskedő, vagy közkereseti társaság könyveket épen nem vezet.

A vétkes gondatlanságból eredő bukás

131. § A vétkes gondatlanság esetei következendők:

a) Ha bejegyzett kereskedő könyveit rendetlenül vezeti; úgy szintén

b) Ha minden évnek végével követelési s tartozási állapotjáról kereskedési mérleget (Bilance) nem készít;

c) Ha valamely kereskedő rövid idő alatt tetemes vagyont elpazarlott, s megmutatni nem tudja, hogy szerencsétlenség vagy nagyobb kereskedési veszteségek érték;

d) Ha valamely kereskedő a csődület megnyitása előtt akkor, midőn könyveiből már láthatta, hogy vagyona minden adósságainak kielégítésére nem elegendő, a helyett, hogy maga a csődület megnyitását kérte volna, egyik vagy másik hitelezőjét, kinek mások kárával kedvezni akart, bírói foglalás útján előre kielégítette.

Az 1863. március 10. napján kelt rendelet (öRGL. 1/1863) az 1840. évi XXII. tc. kapcsán kiemelte, hogy

„azon esetek, melyekben a bukás a fenyítő törvények szerint bűnös cselekvényt feltételez az 184. § 22. t. cz. 130. és 131. § szakaszaiban meghatározva lévén, határozólag (taxative) és nem példázatólag (exemplative) rendelkeznek, egyedül az árnavagyon és kereskedők pazarlását említik, az előbbi a hamis, az utóbbi azonban csak a vétkes bukás esetei közé sorolván”.⁸

A fentiekből is kitűnik, hogy az 1840. évi XXII. tc. sikerrel törekedett arra, hogy kimunkálja, majd különválasztva meghatározza a hamis és a vétkes bukás releváns eseteit, nem csupán általános vagy éppen csak példálódzó jelleggel. A két fogalmat a korabeli joggyakorlat összefoglalóan bűnös bukás büntettének (*fallimentum poenale*) nevezte, amely alatt – Kautz Gusztáv fogalom meghatározása alapján – „az adósnak szándékosan vagy vétkeességből előidézett fizetési tehetetlensége által hitelezői vagyonán elkövetett károsítást” értették.⁹ Jól látható, hogy a törvény a hamis és a vétkes bukás között a választóvonalat az elkövetői tudatállapot, azaz a szándékosság és a gondatlanság közötti különbségtétel alapján húzta meg, mindenféle célzat nélkül. A cselekmény elkövetésének ugyanis nem volt tényállási eleme az (mint később a Csemegi-kódexben), hogy az elkövetői magatartás a hitelezők megkárosítását célozza,¹⁰ mint ahogyan a hamis bukás megvalósulásához nem volt szükséges az sem, hogy „a fennemlített csalárd cselekvények okozzák a közadós fizetési tehetetlenségét, elégséges, ha azzal a törvény szavai szerint párosulnak”.¹¹ Okkal merülhetett fel a kérdés, hogy a büntetőjog *ultima ratio* jellegéből adódóan mikor kell közbelépnie, hiszen a fizetési tehetetlenségek nem a büntető, hanem a magánjog körébe tartoztak. Kautz Gusztáv meghatározása szerint

„a büntető hatalom csak ott léphet közbe, hol az adós e vagyoni állapotának valóságos vagy lehetséges felforgásával tudomással bírván, szándékos vagy vétkes eljárása által a hitelezőit fenyegető kár és hátrányokat még fokozta, s ez által egyszersmind a forgalombiztonság alapját képező közhitelt többé-kevésbé megrendítette”.¹²

Erre is figyelemmel a törvény 5. §-a konkrétan meghatározta azokat az eseteket, amikor helye lehetett a „csődületnek”:

„a) Midőn az adós, vagy annak halálával örökösei, vagy hátrahagyott vagyonának gondnoka az illető csődületi bíróság előtt kijelentik, hogy adósságai vagyonát meghaladják;

b) Midőn a hitelezők közül egy vagy többen a csődületi bíróság előtt bebizonyítják, hogy az adós tartozásainak eleget tenni nem képes, s ugyanazért csődületet kérnek. A csődület megnyitását pedig kérheti bármely hitelező, habár olly kötelezvénynyel, vagy váltóval lépne is fel az adós ellen, mellynek kitűzött fizetési ideje még le nem járt.”

Eszerint a csődületjárást az adós bármely hitelezője kérhet, úgyszintén maga az adós is, különbség köztük a tekintetben volt, hogy előbbinek a fizetéseképtelenség fennállását is bizonyítani, míg utóbbinak annak a tényét csupán bejelentenie kellett. A törvény a 9–10. §-ában kimunkálta azt is, hogy mely esetekben rendelhetette el végül a bíróság „a csődület megnyitását”, amelyek az alábbiak:

„9. § Ha a bíróság a két részről bemutatott bizonyítványokból, vagy bírói vizsgálatból azt látná, hogy az adósnak fizetésbeli tehetetlensége valóságos, vagy alaposan gyaníttatik, a csődület megnyitását azonnal megrendeli.

10. § A fizetési tehetetlenséget alaposan gyaníttatja, s azért a csődület megrendelésére elegendő:

a) Ha az adós megszökik, vagy elrejtetik, s ezen cselekvésének más oka nem valószínű;

b) Ha a megrendelt határidőre értékbeli állapotjának kimutatására a bíróság előtt maga vagy ügyviselője által meg nem jelenik, s értékbeli állapotját kimutatni vonakodik;

c) Ha ellene bebizonyíttatik, hogy hitelezőivel követeléseik egy részének elengedése végett olly kijelentés mellett kezdett egyezkedéseket, hogy adósságai vagyonát meghaladják, habár ezen kijelentés bíróságon kívül történt is;

d) Ha az adós kereskedőnek a bíróság előtt előmutatott kereskedői könyveiből kiviláglík, hogy könyveit annak idejében rendesen befejezni három hónapig elmulasztotta, vagy azokat nyilván meghamisította.”

Visszatérve a hamis bukás (*fallimentum fraudulentum*) és a vétkes bukás (*fallimentum culposum*) közti különbségtételre, a szándékosságon és a gondatlanságon túlmenően kiemelendő még az, hogy míg előbbinek a passzív alanya bármely természetes személy, azaz a közadós, addig az utóbbi csupán valamely kereskedő lehetett. Ugyanakkor a hamis bukásnak is voltak olyan esetei, amelyeket csupán kereskedő vagy gyáros követhetett el, de ezeket a törvény két pontban külön meghatározta.

Kautz Gusztáv meghatározása szerint hamis bukás büntette alatt „az adósnak hitelezői megrövidítésére irányított fizetési tehetetlenséggel párosult szándékos cse-

lekvényei”, míg vétkes bukás büntette alatt „kereskedőnek az 1840. évi 22. t. cz. 131. §. megjelelt cselekvényekkel párosult fizetési tehetetlenségét” kellett érteni.¹³ Pauler Tivadar a két fogalom közti különbséget a csaláshoz fűződő sajátságos viszonyukban látta, amikor kettejükről azt írta, hogy „melyek eleje a csalási büntettek természetével bír, míg másodika csak sajátlanul azok közé számítható”.¹⁴ Látható, hogy a magyar jogirodalom ebben az időszakban sem tudta még a bűnös bukást élesen le- és különválasztani gyökerétől, a csalástól. Ennek viszonylatában határozta meg Pauler is a hamis bukás fogalmát akként, hogy „a bűncselekmény a csőd alá került közadósna, azok, vagy legalább egyikük hátrányára, megrövidítésére irányzott csalfa tetteiben áll”.¹⁵

Előfordulhattak azonban minden elővigyázatosság mellett is olyan cselekmények, amelyek bár formailag a bűnös bukás valamelyik esetének a képét hordozták, de nem sértették annak a jogi tárgyát (a jóhiszemű hitelezők megkárosítása, a közhitel megrendítése, a törvényes biztosítékok kijátszása). Az ilyen jellegű vagyonbukások, amelyek akár balesetekből vagy szerencsétlenségekből eredtek, nyilvánvalóan nem a büntető, hanem a polgári jog hatálya alá tartoztak, és ekként nem is voltak a büntetőjog által fenyegetettek.¹⁷ A törvény a hamis bukás esetében kimondta, hogy „minden hamissággal párosult bukás a fenyítő bíróság által bűnperrel leend megboszulandó, s a vétkes a beszámítás mértékéhez képest fél esztendőől három esztendeig kiterjeszhető tömlöczcel büntetetik”, míg a vétkes bukás esetében azt, hogy „vétkes gondatlanságból eredett bukás azokon felül, mik a 124-ik §-ban már említették, nagyobb beszámítású körülmények között, különösen pedig a fentebbi d) alatti esetben, a bukottnak fenyítő bírósága által fenyítő per útján fog megboszulatni, s egy héttől hat hónapig terjedhető bezárással büntetetik”. A kétfajta elkövetés súlya közötti különbségtétel a büntetőjogi következmények terén is nyilvánvaló volt. A jogalkotó a hamis bukást egyrészt a hosszabb időtartam mellett súlyosabb szabadságvesztéssel, „fél esztendőől három esztendeig kiterjeszhető tömlöcz”-cel is rendelte büntetni, ugyanakkor a vétkes bukást „nagyobb beszámítású körülmények között” is csupán „a kizárólag az ilyen jellegű cselekmények el-

követőivel szemben eljáró fenyítő bíróság által lefolytatott” fenyítő per és nem bűnper útján rendelte megboszulatni.

5. Az 1843. évi törvényjavaslat

Az 1843. évi büntetőjavaslat a korábbiakhoz hasonlóan ismételten a csalásról szóló XXXVIII. fejezetében szabályozta a bukás különböző neveit:

„Aki vagyonában megbukván, csődület alá került, s a csődületi bíróság az 1839/40-dik évi XXII-dik törvény-cikk értelmében ellene ítélet által kimondotta, hogy bukása hamissággal párosul, tolvajként volt büntetendő. Sőt midőn a bukás azért tekintett hamissággal párosultnak, mert a bukott kereskedői könyveit hamisan vezette, azokat későbbben meg-hamisította, leveleket azokból kiszaggatott vagy másokat rágasztott belé a 334. § (hamisítás) büntetésének leend helye.”

A szövegből is látható, hogy az 1843. évi törvényjavaslatnak még nem volt kitisztult álláspontja a bűnös bukással kapcsolatban. A csőd alá jutottat („hamissággal párosult bukás”) ugyanis mint tolvajt, ha pedig az kereskedelmi könyvet hamisított, akkor mint hamisítót rendelte büntetni.¹⁸ A javaslat ugyanakkor a 381. §-ban büntetni rendelte a vétkes gondatlanságból eredő bukást is, méghozzá hat hónapig terjedő fogsággal.

6. Az 1852. évi osztrák büntető törvénykönyv

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverését követően Magyarországon – egészen az 1861-ben megtartott Ország-bírói Értekezletig – az akkor hatályos osztrák büntetőtörvényeket, azaz az 1803. évi régi, majd az 1852. évi új büntető törvény-

könyvet (*Das Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Übertretungen*) alkalmazták. Az 1852. évi *Strafgesetz* a hamis bukást ismételten a csalás egyik fájának tekintette, és a csalásról szóló XXIII. fejezetben, a 197. § egyik speciális eseteként szabályozta. A törvény magának a csalásnak a fogalmát akként határozta meg, hogy

Pauler Tivadar (1816–1886)¹⁶

„ki ravasz előadások vagy cselekvények által mást tévedésbe visz, melly miatt valaki, legyen bár az álladalom, valamelly község vagy más személy tulajdonában vagy egyéb jogaiban sérelmet szenvedne, vagy ki illy célból és a most említett módon másnak tévedését vagy tudatlanságát használja, csalást követ el; engedte legyen bár magát erre önhaszon, szenvedély által, azon célzat által, hogy másnak törvényellenesen kedvezzen, vagy különben bármelly mellétekintet által csábítani”.¹⁹

A *Strafgesetz* 199. §-a a) – f) pontokig a csalás egyes különös eseteit tartalmazta, ami által „a törvény e helyütt, de nem példaképen, hanem határozottan és kizárólag több cselekvényeket ad elő, melyek hogy csalási büntettek legyenek, a csalásnak az előbbi §-ban elemzett kellékeit foglalják magukban”.²⁰ Az e pontokban tételesen felsorolt esetekre vonatkoztatva a 199. § általános érvénnyel rögzítette, hogy „a 197. § föltételei mellett, a csalás már a tett minőségénél fogva is büntetté válik”.²¹ Ilyenformán csalásként rendelte büntetni a 199. § f) pontjában a hamis bukást, azaz azt, hogy

„ha valaki magát tékozlás által fizetési tehetetlenségbe buktatta, vagy cselszövény által hitelét hosszabbítani igyekezett, vagy koholt hitelezők föllállítása által, vagy egyébként csalfa egyetértés, avagy vagyona egy részének eltitkolása által, a tömegnek igazi állását elcsavarja”.²²

Csatskó Imre magyarázata szerint „főkelléke a csalárd bukásnak a 197-ik §-ban kívánt gonosz szándék, mi egyenesen a hitelezők károsítására irányúl; mert ily szándék hiányánál a bukás, ha nem pusztá szerencsétlenségből vagy ügyetlenségből támadott, csak könnyelműnek mondható, és mint vétség a 486-ik §. szerint büntethető”.²³ Mindezekből is látható, hogy a *Strafgesetz* hamis bukás fogalma közelebb állt – annak egyik különös eseteként – a csalás tényállásához, mint a vétkes bukáséhoz. Megállapítható az is, hogy tényállása a csaláséhoz hasonlóan a „gonosz szándék” talaján állt, és a kettő közötti különbség azoknak a célzatában keresendő. Míg ugyanis az egyszerű csalásnál az elkövető szándéka önhaszonra, vagy másnak törvényellenes kedvezésre, addig az a hamis bukásnál a hitelezők károsítására irányult. A törvény itt is kimondta, hogy erre irányuló szándék hiányában nem volt büntetendő annak a cselekedete, akinél a bekövetkezett eredmény csupán pusztá szerencsétlenségből vagy ügyetlenségből származott, azonban ha az könnyelműségből, tehát mai terminológiával gondatlanságból következett be, akkor a vétkes bukás megállapítására nyílhatott mód. A *Strafgesetz* 486. §-a a vétkes bukást „megbukott adósok bünei” megnevezés alatt szabályozta. Eszerint

„ha valamely adós csőd alá esik, és nem képes magát igazolni az iránt, hogy csak balesetek által és büntetlenül jutott azon tehetetlenségbe, hogy hitelezőit teljesen kielégítse; vagy ha őt szertelen költekezés terheli; vagy ha, miután tartozási állapota követelési állapotát már

tulhahaldta, a bíróságnál azonnal a csődöt maga be nem jelentette, hanem újabb adósságokat csinált, fizetéseket tett, zálogot vagy födözetet mutatott ki; a meny nyiben cselekvénye csalási büntettnek (199.§. f. bek.) nem mutatkozik, vétségben bűnös, s három hónaptól egy évigleni szigorú fogsággal büntetendő, melly a körülményekhez képest súlyosbítható is”.²⁴

A törvény a minden vagyombukottra egyformán vonatkozó esetek mellett meghatározta azokat a különös eseteket is, amikor a vétkes bukásért a csőd alá esett kereskedők külön is feleltek, és ezeket a 486. § a) – g) pontjaiban tételesen fel is sorolta. Kiemelendő még a *Strafgesetz* szabályozásából az magyar büntetőjogra is hatással lévő tétel, hogy kereskedelmi társaság esetén a büntetőjogi felelősség nem korlátozódott kizárólag magára a kereskedőre, hanem az a bűnös kereskedelmi ügyvezetőre is ugyanúgy kiterjedt, ha

„a csőd alá jutott kereskedő az ügyleteket nem maga vitte”, vagy azon büntársaira, „kik e célra az eladósodott által előadott vagyonszerzés hamis bizonyításával, pénzeknek vagy ingóságoknak, az azok birtoklása iránt való színleges kimutatás végetti kézbesítésével, koholt követelések elismerése, ellenkövetelések eltitkolása által, vagy bármi módon közremunkáltak”.²⁵

Visszatérve a hamis bukás eseteire, fogalmára, megállapítható, hogy az 1852. évi *Strafgesetz* nem egy elnagyolt, általános jellegű szabályozást rögzített törvényi formában, hanem a hamis bukásnak az egyes eseteit a gyakorlat addigra már tételesen is kimunkálta (benne a „gonosz szándék” fogalmának középpontba való állításával), amelyek – Csatskó Imre összefoglalása alapján – az alábbiak voltak:

„1) A tékozlás, azaz: a vagyonnak olyan kezelése, mi mellett valaki vagyonát meggondolatlanul elpazarolja, magát és családját pajzán és kártékony feltételek alatt kötött kölcsönszerződések által jövő szükségnek ki, és egyszersmind magát tehetetlenné teszi, hitelezői követelésének eleget tehetni. – Ez esetben a gonosz szándéknak bebizonyítása egyedül a cselekvésmód által könnyű leend.

2) Igyekezet, a hitelt cselszövények, vagyis: hamis tényeknek, mik alkalmasok a hitelt megalapítani, előadása, vagy oly körülményeknek, mik a hitelt megsemmíténi, csalárd elferdítése által meghosszabbítani, azaz: a hitelt még akkor is fenntartani, mikor az már az igaz vagyonállás folytán többé meg nem adatnék.

3) A tömeg igaz állásának elcsavarása. Mert a tömeg fogalma már a bekövetkezett bukásállapotot feltételezi, azért az elferdítés csak a bemutatott cselekvő és szenvedő állapotra, a leltárra és a bejelentésekre, mint bukási eljárás alapjára vonatkozhatik. Történhetik az: a) álhitelezők föllállítása által, akár a bemutatott szenvedő állásnál, akár pedig álbejelentések eszközésénél; b) a vagyon egy részének eltitkolása által, tehát a cselekvő állásnak hamis csorbitása által; c) más egyéb hamis egyetértés által, péld. ha sajátját más tulajdonának

vallja, vagy egyes tárgyakat mint a hitelezőknek elzalogosítottakat bejelent; sat. Felesleges említeni, hogy azok, kik tudva a tömegnek ily elferdítéséhez járulnak, az 5-ik §. szerint a csalásban bűnösökké válnak, akár van ebből nekik hasznuk, akár nincsen.

4) Mindama cselekvények, melyek a 486-ik §. szerint mint könnyelmű bukás mutatkoznak, ha a 197-ik §-ban meghatározott, és felebb említett gonosz szándékból vittek végbe.

5) Az adós kezében maradt ingóságoknak elhasználsa, vagy elidegenítése (Vö. 183-ik §.), ha annak vagyoni állapotja olyan volt, hogy a bukást előre látni lehetett, mert ebből a hitelező károsításának is bekövetkezni kell. (1828-ki August 1-ő napjáróli udv. rend.)²⁶

7. Az 1878. évi V. törvénycikk

A bűnös vagyonbukás vonatkozásában a Csemegi-kódex több tekintetben is újítást hozott a korábbi szabályozásokhoz képest. A legalapvetőbb változást a csalárd bukás, illetve a vétkes bukás közötti különbségtétel alapjának megváltozása hozta. Míg ugyanis korábban a köztük lévő választóvonalat a szándékosság–gondatlanság kettőssége jelentette, addig ennek a helyét az 1878. évi kódexben a célzat, azaz a hitelezők megkárosítására irányuló szándék megléte, avagy hiánya vette át. Így tehát, míg az új törvény rendszerében a csalárd bukást kizárólag szándékosan és célzatosan lehetett elkövetni, addig a vétkes bukás elvileg mind szándékosan, mind gondatlanul megvalósulhatott, de ez utóbbi mindkét esetét egyaránt a célzat hiánya jellemezte. Célzat megléte esetén ugyanis a cselekmény már egyértelműen a csalárd bukás megállapítására nyújthatott alapot, ugyanakkor a vétkes bukás a korábbi szabályozással ellentétben itt már nemcsak gondatlanul, hanem akár szándékosan is elkövethető volt. További novum volt még az, hogy a kódex akkor is büntetni rendelte a fizetéseképtelenségi helyzetben történő szándékos vagyonelvonó magatartásokat, ha a csődeljárás végül nem indult meg, csak azt már nem a csalárd bukás (amelynek objektív feltétele volt a megindulás), hanem egy másik bűncselekmény, a csalás tényállásának a körében szabályozta. E tekintetben a törvénykönyv 386. és 387., valamint 414–415. és 416. §-ai bírtak jelentőséggel.

7. 1. A hitelezők kijátszása a végrehajtás meghiúsítása által

386. § A ki azon célból, hogy hitelezőit megkárosítsa, a bekövetkező hatósági végrehajtás előtt, vagyonához tartozó érték tárgyakat elrejt, eltitkol, elidegenít, meg rongál, adósságokat vagy jogügyleteket kohol: tekintettel az okozott kár összegére, a 383. § szerint büntetendő.

A Csemegi-kódex a csalásról szóló XXXI. fejezetben szabályozta ezt a bűncselekményt, annak – mint a csalárd nyereszkedés – különleges eseteként, mely „a tényállá-

dék egyik vagy másik ismérvének hiánya folytán a csalás általános fogalma alá nem vonható”.²⁷ A cselekmény lényege abban áll, hogy „az adós végrehajtás előtt magát a törvényben meghatározott valamely módon vagyontalanná teszi”.²⁸ Maga a bűncselekmény jogi tárgyát tekintve eltért a csalástól, és inkább rokonságban állt a zártöréses sikkasztással (359. §), vagy a csalárd bukással, mivel a lényege a hitelező követelési jogának a megsértése volt.²⁹ Ez a bűncselekmény ennek megfelelően kizárólag szándékosan, valamint célzatosan volt elkövethető.³⁰ Alanyi szempontból a bűncselekmény megvalósulásához szükséges volt az elkövetőben az a célzat, hogy a hitelezőjét megkárosítsa, tehát a célzatnak egyértelműen a hitelezők megkárosítására kellett irányulnia. Ez itt „a szándék speciális irányzata, mely egyértelmű azzal a törekvéssel, hogy a hitelező kijátszassék, névszerint, hogy végrehajthatóvá lett jogos követelésének behajtásától elessék”.³¹ Ugyanakkor az már nem volt szükséges a bűncselekmény megállapíthatóságához, hogy az elkövető „ezen felül jogtalan vagyoni haszon céljából cselekedjék”,³² tehát az akár úgy is megvalósulhatott, hogy ha az elkövető a teljes vagyonát egy másik, még le nem járt követeléssel rendelkező hitelezőjének adta át, annak érdekében, hogy ezzel egy másik, már lejárt és végrehajtható követeléssel rendelkező hitelezőjét – őt a kielégítés lehetőségétől így megfosztva – kijátszsa. A lényeg ugyanis abban állt, hogy az elkövető saját magát célzatosan vagyontalanná tegye, így azt kellett vizsgálni, hogy „vajon az elidegenítés által rosszabbá vált-e az adós vagyoni állapota”.³³ Ellenkező esetben ugyanis a hitelező biztosítására szolgáló vagyon nem volt elvontnak tekinthető, így – károsítás hiányában – a bűncselekmény sem valósulhatott meg. Az elkövetőnek ugyanakkor a cselekmény elkövetésekor tisztában kellett lennie azzal, hogy hatósági végrehajtásnak a bekövetkezése várható, de az nem volt szükséges, hogy a hatóság a végrehajtást addigra már el is rendelje; a bűncselekmény megvalósulásához elegendő volt csupán az, hogy az adós követelés lejárt voltáról, valamint peresítéséről, azaz a végrehajtás kezdeményezéséről tudomással bírjon, pontosan arról, hogy a hitelező a lépéseket ez iránt már megtette.³⁴

Mindezekből látható, hogy bár e bűncselekmény a csődeljáráshoz nem volt szorosan kapcsolható, és a fizetéseképtelenség bekövetkezése sem volt része a tényállásának, az általa védett jogi tárgy, valamint a lényeges elemei és elkövetési magatartásai a csőddel összefüggésben elkövetett, alábbiakban bemutatásra kerülő bűncselekményekkel nagyfokú hasonlóságot mutattak, függetlenül attól, hogy az általa nyújtott védelem nem a csődeljárás, hanem a hatósági végrehajtás érdekeit védte, a fizetéseképtelenség fogalmának körén kívül.

7. 2. A hitelezők kijátszása valóságos, de bíróság ki nem mondott csőd esetén

387. § Azon adós, a ki fizetéseképtelenségbe jutván, azon célból, hogy hitelezőit megkárosítsa, a 414. §-ban meghatározott cselekmények valamelyikét követi el, ha ellene a csőd, akár azért, mert csak egy hitelezője van,

akár azért, mert vagyona a csőd költségeinek fedezésére elégtelen, - ki sem mondatott: az okozott kár összegéhez képest a 383. § szerint büntetendő.

Ezt a bűncselekményt a Csemegi-kódex szintén a csalásról szóló XXXI. fejezetben szabályozta. A 386. § szerinti tett a jelen bűncselekménytől abban tért el, hogy a Btk. 387. §-a szerintit „csak oly adós követheti el, ki tartozásai törlesztésére képtelen”,³⁵ azaz „a jelen § alanya csak fizetésképtelenségbe jutott adós lehetett”,³⁶ tehát az elhatárolás alapja a fizetésképtelenség fennállása, avagy fenn nem állása. A fizetésképtelenség bekövetkezése az akkori felfogás szerint azt jelentette, hogy ha „valaki tartozását vagy egyáltalában nem, vagy csak részben tudja kifizetni”.³⁷ Az 1881. évi XVII. tc., a csődtörvény különbséget tett az alanyi oldalon a között, hogy az elkövető kereskedő, avagy nem kereskedő volt. Utóbbi esetében a csődnyitás feltétele – attól függően, hogy azt maguk az adós örökösei vagy a hitelező kérték-e –, a törvény 83. §-ában foglaltak szerint az volt, hogy ha „a tartozások a létező vagyont meghaladják”, a 84. §-ában foglaltak szerint pedig, hogyha „az adós tartozásai annak vagyonát meghaladják”. Kereskedők esetében ugyanakkor a törvény 244. §-a szerint abban állt a fizetésképtelenség bekövetkezése, hogyha „a kereskedő vagy kereskedelmi társaság fizetéseit megszünteti”. Ennek az eltérésnek az oka a csődtörvény indokolása szerint az volt, hogy „a kereskedőnél nem jó kérdésbe, vajjon bir-e elegendő vagyonnal elvállalt kötelezettségei teljesítésére, hanem az, hogy képes-e kötelezettségeinek pontosan megfelelni, s ugyanezért kereskedelmi fogalmak szerint az elkésett teljesítés a nem teljesítéssel rendszerint egyenlő”. Így a két elkövetői kör vonatkozásában a fizetésképtelenség megállapíthatósága abban tért el egymástól, hogy „a míg tehát kereskedőnél a fizetés megszüntetése már egymagában elég a csőd megnyitásához: addig a nem kereskedőnél csak a vagyon elégtelensége, vagyis a tulajdonképpeni fizetésképtelenség miatt van helye a csődeljárás megnyitásának.”³⁸

Mindezekből látható, hogy a csődtörvény kereskedők esetében a fizetésképtelenséget sokkal szigorúbban vizsgálta. Ezt a bűncselekményt ugyanakkor el kell határolni a csalárd bukástól is, mellyel szorosabb a kapcsolata. Angyal Pál kategorizálása szerint a csalárd bukásnak a Btk. 414. §-ában írt elkövetési magatartásainak megvalósítása esetén háromféle lehetőség merülhet fel: ha „csőd nyitattott”, ekkor csalárd bukás állapítandó meg; ha „a csődnyitás feltételeinek fennforgása ellenére a csődkérvényt elutasított, mert csak egy a hitelező, vagy az adós vagyona a csődeljárás költségeire elégtelen”, a Btk. 387. §-a szerinti csalásról van szó; ha pedig „a csődkérvény más okból utasított el, illetve a csődöt egyáltalán nem is kérték”, ilyenkor nincs bűncselekmény.³⁹ Látható tehát, hogy a hitelezők kijátszásának (387. §) az elkövetési magatartásai teljességgel megegyeztek a csalárd bukásnak a Btk. 414. §-ában meghatározott formáival. A különbség e két utóbbi bűncselekmény között mindössze abban állt, hogy „míg a csalárd bukásnál a csődnyitás büntetendőséget megállapító jelenség, addig a hitelezők kijátszásának az eseténél a csődnyitás elmaradása és illetőleg a csődkér-

vény elutasítása a büntetethőség másodrendű feltétele”,⁴⁰ azaz a kettő közötti elhatárolást a csődeljárás megnyitása, avagy a csőd ki nem mondatása adja. Ugyanis a hitelezők megkárosítására irányuló ugyanazon cselekmények, amelyeket fizetésképtelen adós vitt végbe, amennyiben a csőd megnyitása – akár előtte, akár utána, de végül bármikor – kimondatott, a csalárd bukás megállapítására nyújthattak alapot, amennyiben pedig a csőd megnyitása – a 387. §-ban megjelölt esetekben – ki nem mondatott, akkor azok ugyanazon magatartás tanúsítása mellett a csalás megállapítását tették lehetővé. Erről Schnierer Aladár a következőket írta:

„a hitelezők megkárosítását célzó azon cselekvények, melyek csőd alá került adós által (a csőd megnyitása előtt vagy után) elkövetve a csalárd bukás tényálladékat képezik, jelen szakasz értelmében a csalás büntetésével fenyejtendők, ha azokat oly fizetésre képtelen adós viszi végbe, a ki ellen a csőd, akár azért, mert csak egy hitelezője van, akár pedig azért, mert vagyona a csőd költségeinek fedezésére elégtelen, – ki nem mondatott.”⁴¹

A szabályozás fonáságára utalt azonban az, hogy abban az esetben, amikor az adós ellen a csődnyitást senki nem kérte, ő a csődtörvény értelmében, e bűncselekmény szempontjából fizetésképtelennek nem volt tekinthető, így a bűncselekményt – még tényállásszerű magatartás tanúsításával – sem követhette el, holott ez az objektív körülmény teljességgel kívül esik a bűnösség körén.⁴²

7. 3. A csalárd bukás

414. § A csalárd bukás büntetettét követi el a vagyonbukott, ki azon célból, hogy hitelezőit megkárosítsa:

1. vagyonához tartozó értéktárgyat elrejt, félretesz, értékén alul elidegenit, elajándékoz, vagy őt cselekvőleg illető követelést elenged, eltitkol vagy valótlan követelést kifizet;

2. oly adósságot vagy kötelezettséget valónak ismer el, mely egészben vagy részben valótlan;

3. egy vagy több hitelezőjét kielégíti, zálog vagy megtartási jognak engedélyezése vagy vagyona valamely részének átengedése által kedvezményben részesíti;

4. kereskedelmi könyveket, ha a törvény azok vezetésére kötelezte, nem vezetett; vagy azokat megsemmisítette, elrejtette, hamisan vezette, vagy akkép változtatta meg, hogy azokból cselekvő és szenvedő állapota, vagy üzletének folyama ki nem deríthető.

415. § A csalárd bukás büntette, öt évig terjedhető fegyházzal, ha azonban az okozott kár kétezer forintot túl nem halad: három évig terjedhető börtönnel büntetendő.

A szabadságvesztés-büntetésen felül a hivatalvesztés és politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése is megállapítandó.

A vagyoni bukás általában valakinek a fizetéseképtelenségbe jutását jelenti. A Csemegi-kódex akkor tekintette a bukást csupán büntetendőnek, ha azt csalárdul vagy vétkeesen idézték elő. Ennek megfelelően a bűnös vagyontbukás alatt az adós csalárdsággal párosult vagy vétkeesség által előidézett képtelenségét értették a hitelezői teljes kielégítésére. A két eshetőség közül csalárd bukást állapítottak meg akkor, amikor „a vagyontbukott adós hitelezői megrövidítése végett valamely a törvényben megjelölt csalárd cselekvényt elkövet”.⁴³ Mint a törvény szóhasználatából is látható, elkövetőként a „vagyontbukottat” rendelte büntetni. Arra nézve, hogy kit tekinthetünk vagyontbukottnak, a csódtörvény korábban már ismertetett rendelkezései jelentettek iránymutatást (83–84., 244. §), különválasztva a kereskedőt a nem kereskedőtől. Mind a csalárd bukás, mind pedig a vétkes bukás nélkülözhetetlen feltétele az ún. alaki és anyagi csőd bekövetkezése volt. Alaki csőd alatt a csődniytást, míg anyagi csőd alatt a fizetéseképtelenséget kellett érteni. A kettő közül bármelyiknek is a hiánya kizárta a csalárd bukás megállapíthatóságát, amelyet tehát csak az követhetett el, „a ki fizetéseképtelenségbe jutott és ellene a csőd bíróság kimondatott”.⁴⁴ Utaltunk a 7. 2. pontnál kifejtettekben már arra, hogy amennyiben csupán az anyagi csőd, azaz a fizetéseképtelenség volt megállapítható, anélkül, hogy a csőd kimondatott volna, akkor az a Btk. 387. § szerinti csalás megállapítására nyújthatott alapot. Abban az esetben pedig, amikor az alaki csőd, azaz a csődniytás létrejötté mellett az anyagi csőd akár már eleve nem állt fenn, akár pedig a későbbiek során megszűnt, tehát a vagyon már a csődniytás idején is felülmúlta a tartozások összegét, vagy pedig az adós a hitelezőit a későbbiek során teljesen kielégítette, a vagyontbukott felmentésének volt helye.⁴⁵ A csalárd bukás tényállásának megállapíthatóságához nem volt szükséges az, hogy a fizetéseképtelenséget az elkövető a törvényben meghatározott magatartások kifejtésével maga idézze elő, „sőt számos esetben a fizetési képtelenség (bármi által okozva) már tényleg létezik, midőn az adós hitelezői nagyobb megrövidítése végett ama csalárd cselekvényeket elköveti”.⁴⁶

A bűncselekmény lényege összefoglalóan „az adósnak a vagyonáról tett oly dipozicziója, mely által azt a hitelezőkre nézve hozzáférhetetlenné teszi”,⁴⁷ hiszen magatartása minden esetben „a hitelezők vagyoni s különösen követelési jogának megsértését”⁴⁸ eredményezte. Alanyi, tudati oldalról nézve a bűncselekmény megállapíthatóságának fő feltétele az volt, hogy

„az adós a dipoziczió megtételekor fizetéseképtelenségét már ismerje, s azzal a tudattal cselekedjék, hogy vagyonáról tett intézkedése a szükségkép bekövetkező csőd esetében cselekvő vagyoni állapotának csökkenését, tehát a hitelezők megkárosítását fogja eredményezni. Hogy mikor forognak fenn eme feltételek: ezt a bíróság van hivatva a tények logikai összefüggéséből megítélni”.⁴⁹

A Kúria megfelelő gyakorlatot alakított ki arra nézve, hogy bukás esetén melyek azok az elsődlegesen vizsgálandó körülmények, bizonyítékok, amelyek tudati oldalról megalapozhatják a vádlott bűnösségét. Ide tartozott az, hogy

1. a vádlott mikor, milyen körülmények között, milyen tőkével kezdte a kereskedést,
2. a tömeg leltár szerinti értékének megállapítása,
3. a bejelentett követelések összege,
4. a csődniytási határozat másolata,
5. a tömeg gondnok meghallgatása a bukás körülményeiről és a tömeg értékesítéséről,
6. a hitelezők által eszközölt foglalások a csődöt megelőzően,
7. a lefoglalt könyvek szakértői vizsgálata, melynek körében azt is meg kellett állapítani, hogy a vádlott mikor tudhatta fizetéseképtelenségét,
8. a vádlott üzletmenetének, forgalmának felderítése,
9. a feljelentést tevő, és szükség esetén a további hitelezők meghallgatása,
10. a vádlott által eszközölt utolsó kifizetések.⁵⁰

A törvény indokolása szerint

„a cselekvények, melyek elkövetése által az adós a csalárd bukásban bűnössé válik, a dolog természeténél fogva három csoportra oszthatók; elkövethető a bűntett:

1. az által, hogy az adós fizetési képtelenségét színleli a végett, hogy hitelezőit követeléseik lejjebb szállítására (leengedési egyezményre, Nachlassvertrag) kényszerítse (szorosabb értelemben vett hamis bukás),
2. ha az adós valódi fizetéseképtelenségét arra használja fel, hogy cselekvő és szenvedő vagyoni állapotának hamis előadása, vagyonának elhordása, elrejtése, elvonása által hitelezőit megrövidítse,
3. ha egyik vagy némely hitelezőnek adott kedvezmény által a többieket megkárosítja.”⁵¹

A csalárd bukás egy kizárólag szándékosan és célzatosan elkövethető bűncselekmény volt, mint korábban írtuk, a célzat megléte különböztette meg annak tényállását a vétkes bukásétól, ugyanis azt minden esetben a hitelezők megkárosítására irányuló célzattal kellett elkövetni. Akár a szándékosság, akár pedig a célzat hiánya kizárta a cselekmény megállapíthatóságát, amelynek elkövetéséhez – Schnierer Aladár szóhasználatával élve – a „gonosz szándék” fennállása szükségeltetett. A gonosz szándék pedig egyrészt „a fizetési képtelenség létezésének vagy bekövetkezésének tudatában”, másrészt pedig „az adós azon célzatában rejlik, melynélfogva hitelezőit meg akarja rövidíteni”.⁵² Így tehát szándékosság hiányában nem nyílhatott mód a bűncselekmény megállapítására akkor, amikor az adós a törvényben büntetni rendelt magatartásának elkövetésekor magát még fizetésre képesnek hitte, vagy pedig azt hitte, hogy az által éppen ezt a képességét, a hitelezői helyzetét fogja tudni megjavítani.⁵³

7. 4. A vétkes bukás

416. § *A vétkes bukás vétségét követi el, és két évig terjedhető fogházzal, valamint hivatalvesztéssel büntetendő azon vagyonbukott, a ki:*

1. *fizetési képtelenségbe, pazarlásba, gondatlan üzletvezetése, tőzsdejáték vagy olyan merész üzletek által jutott, melyek rendes üzletköréhez nem tartoznak;*
2. *a 414. § 4. pontjában megjelölt valamelyik cselekményt nem azon célból követte el, hogy ez által hitelezőit megkárosítsa;*
3. *kereskedelmi könyvek vezetésére kötelezve, cselekvő és szenvedő vagyoni állapotáról évenként rendes mérleget nem készít;*
4. *miután fizetési képtelenséget tudta, vagy tudnia kellett, új adósságokat csinált, vagy a csődkérvény beadásának elmulasztása által alkalmat szolgáltatott arra, hogy vagyonára egy vagy több hitelezője zálog vagy megtartási jogot nyerjen.*

Mindezekre figyelemmel összefoglalóan megállapítható, hogy a csalárd és a vétkes bukás bűncselekménye az alábbi módokon volt elkövethető:

Csalárd bukás:

1. *aktívák csökkentése (414. § 1. pont), amely „abban áll, hogy a tettes a hitelezők kielégítésére szolgáló és rendelkezésére álló vagyonát, illetve ennek részét a hitelezők elől elvonja”;*
2. *passzívák szaporítása (414. § 2. pont), amely „éppúgy kárára szolgál a hitelezőknek, mint az aktívák elvonása, amennyiben itt valótlan követelések beállításával kisebbedik a kielégítési alap s szenvednek vagy szenvedhetnek hátrányt a hitelezők”;*
3. *hitelezők némelyikének kedvezményben részesítése (414. § 3. pont), amely „annál fogva büntetendő, mert a közadós elvesztvén vagyona feletti rendelkezési jogát, ha egyik vagy másik hitelezőjét kielégíti, vagy ezek követelési jogát biztosítja: megsérti a többi hitelezőnek az arányosan egyforma kielégítésre nézve fennálló jogát”;*
4. *kereskedelmi könyvek vezetésének (célzatos) elmulasztása (414. § 4. pont), amely „annál fogva minősül a csalárd bukás egyik eseteként, mert ha nincsenek könyvek, úgy az üzlet cselekvő és szenvedő állapota és így a hitelezők kielégítésre szolgáló tömeg, továbbá a kielégítést igénylő hitelezők vagy egyáltalán nem, vagy csak hozzávetőleg állapíthatók meg s így közeli a veszély, hogy a hitelezők érdekei sérelmet szenvednek”.*

Vétkes bukás:

1. *gondatlan és könnyelmű gazdálkodás (416. § 1. pont), amely „a csődbejutás – hacsak nem jut mindenik hitelező követelésének teljes kielégítéséhez – mindig anyagi károsodásával járván a hitelezőknek, kétségtelen, hogy ha a fizetéseképtelenség ilyenmű gazdálkodással okozatilag összefügg, ez büntetőjogi felelősséget maga után vonó ok”;*
2. *kereskedelmi könyvek vezetésének (célzat nélküli) elmulasztása (416. § 2. pont), amely „midőn a közadós*

kereskedelmi könyveket, ha a törvény azok vezetésére kötelezte, nem vezetett, vagy azokat megsemmisítette, elrejtette, hamisan vezette, vagy akkép változtatta meg, hogy azokból cselekvő és szenvedő állapota vagy üzletének folyama ki nem deríthető”;

3. *mérlegkészítés elmulasztása (416. § 3. pont), amely „mindig csak vétkes bukás megállapítását eredményezheti, mert a cselekvő és szenvedő állapot a kereskedelmi könyvekből is kivethető s így a jogsértés vagy jogveszélyeztetés e cselekmény esetében sohasem olyan fokú, mint a könyvvezetés körüli visszaéléseknél”;*
4. *új adósságok „csinálása” (416. § 4. pont), amely „midőn az adós fizetéseképtelenségét tudva vagy tudnia kellett, annál fogva érdemel büntetést, mert a hitelezőknek károsodása ebben az esetben nyilvánvaló”;*
5. *csődkérvény beadásának elmulasztása (416. § 4. pont), amely „a hitelezők némelyikének zálog- vagy megtartási jog szerzését tette lehetővé, mint a többi hitelezők érdekeit sértő, illetve veszélyeztető cselekmény büntetendő”.*⁵⁴

8. Az 1881. évi XVII. törvénycikk

A visszaélések megakadályozása érdekében alkalmazandó büntető szabályokat kiegészítették a csődtörvény (1881. évi XVII. tc.) büntető tárgyú rendelkezései, a törvény megfogalmazása szerinti „büntető határozatok”, amelyek a csődeljárásban elkövetett egyes visszaéléseket is büntetni rendelték. A bűnvádi eljárást mind a csalárd, mind a vétkes bukás, mind a csődtörvény által megállapított vétségek esetén hivatalból lehetett megindítani. Már az 1874. évi XXII. tc. 1. §-a is akként rendelkezett, hogy a polgári bíróság csődnitő végzését hivatalból közli az ügyészszéggel:⁵⁵ „A fölött, hogy forog-e fenn hamis vagy vétkes gondatlanságból származó bukás, ezentul a büntető bíróság határoz; e végből a csőd megnyitását elrendelő ítélet a kihirdetéssel egyidejűleg közlendő az azon törvényszék mellé rendelt kir. ügyészszéggel, mely a csőd megnyitását elrendelte”. A csődtörvénybe beemelt büntető tárgyú rendelkezések valójában a büntető törvénykönyv kiegészítését célozták, amit az is igazolt, hogy az e tárgyban lefolytatott eljárásokban nem is a csődbíróság, hanem közvetlenül a büntetőbíróság járt el. A mégis külön jogforrásban való szerepeltetésüket az indokolta, hogy míg a büntető tárgyú jogszabályok kimondottan a közadósok a hitelezők megkárosítására irányuló egyes visszaéléseit büntették, addig a csődtörvény büntető irányú rendelkezései az alanyi kört szélesítve más személyek rosszhiszemű magatartásait is ugyanúgy büntetni rendelték.

8. 1. A koholt követelés bejelentése

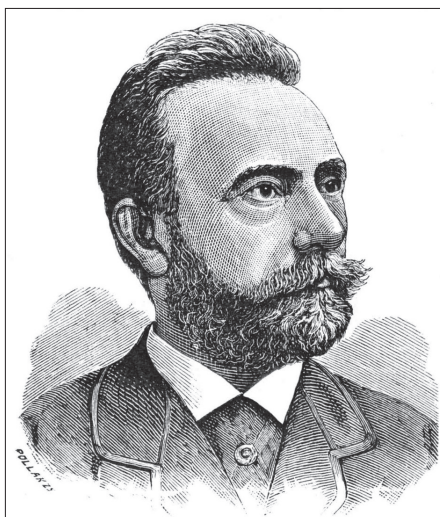
265. § *Vétséget követ el és három évig terjedhető fogással, továbbá 1000 frtig terjedhető pénzbírsággal és hivatalvesztéssel büntetendő az, a ki azon célból, hogy a közadósnak, vagy magának, vagy másnak*

előnyt szerezzen, a csődeljárásban koholt követelést jelent be, vagy ilyen követelés bejelentésére más személyt használ fel.

A koholt követelés bejelentésének veszélyességét és ezáltal a büntetni való rendelkezésének az indokolta, hogy az által valamennyi hitelező, valamint azokon túl adott esetben még akár a közadós vagyoni érdekei is olyan jelentős csorbát szenvedhettek, ami az állam büntetőjogi fellépését tette szükségessé. A csődtörvény indokolása szerint e cselekmény büntetésére vonatkozó rendelkezésnek a „felvétele azért volt szükséges, mert a valótlan követelésnek érvényesítése az összes hitelezőnek, sőt esetleg a közadós vagyoni érdekeit is oly súlyosan veszélyeztető cselekmény, mellyel szemben a magánjogi és perjogi eszközökkel való védekezés elégtelen”.⁵⁶ Ez a vétség azonban kizárólag abban az esetben nyerhetett megállapítást, amikor a közadós a koholt követelés bejelentőjével nem értett egyet, vagy arról nem tudott. Ellenkező esetben – tehát akkor, amikor a bejelentést a közadós részéről a valótlan kötelezettség vagy adósság elismerése követte – ugyanis már nem a csődtörvény szerinti vétségről, hanem a Btk. 414. § 2. pontja szerinti büntettről beszélhetünk („oly adósságot vagy kötelezettséget valónak ismer el, mely egészben vagy részben valótlan”), és ebben az esetben a bejelentő felelőssége a közadós tettsége mellett csupán bűnsegédi vagy esetleg felbujtói lehetett.⁵⁷ Fontos kiemelni, hogy a csődtörvény értelmezésében koholt követelésnek nem csupán az egyáltalán nem létező, hanem a már megszűnt követelés is értendő volt, és a cselekmény már annak a bejelentésével befejezetté vált, függetlenül attól, hogy a bejelentő a kívánt kielégítéshez végül hozzájutott-e, avagy sem. A csődtörvény tehát kimondottan a jogtalan előny megszerzésére irányuló szándékot rendelte büntetni, emiatt annak megállapíthatóságához az előny tényleges megszerzésére már nem is volt szükség.

8. 2. A hitelezők megvesztegetése

266. § Vétséget követ el és két évig terjedhető fogsággal és 500 forintig terjedhető pénzbírsággal büntetendő az, a ki a hitelezők valamelyikének, vagy annak beleegyezésével hozzátartozójának azon célból, hogy szavazatával bizonyos határozat hozatalához hozzájáruljon, pénzt vagy pénzértéket, vagy más előnyt ad vagy ígér. Ugyanazon büntetéssel büntetendő az is, a ki az említett célból adott vagy ígért pénzt, pénzértéket vagy előnyt elfogadja.

Apáthy István (1829–1889)⁶³

A másik e körben megvizsgálandó elkövetési magatartás, a 266. § szerinti hitelezők megvesztegetésének tényállása mind az aktív, mind pedig a passzív vesztegetői oldalt egyaránt büntetni rendelte, mely különösen az egyezség megkötése feletti határozathozatalnál, az egyezségi ajánlat elfogadása vagy el nem fogadása körében juthatott kiemelt szerephez, ahol az elfogadott határozat az ahhoz hozzá nem járuló hitelezőkre is kiterjedő hatállyal jött létre.⁵⁸ A törvény miniszteri indokolása ezen elkövetési magatartás kapcsán kiemelte, hogy „a büntetés alá vonását az a körülmény okolja meg, hogy a hitelezők szavazatának tisztasága elsődrendű érdeke úgy az összhitelezőnek, mint magának a közadósaknak”, amelynek kapcsán „megtorlást igénylő visszaélésnek kell tekinteni egyrészt a hitelezők szavazatának jogosulatlan előny nyújtásával történő befolyásolását, másrészt a hitelezőknek azt az eljárását, hogy

szavazati jogukat jogosulatlan előny szerzésére használják fel”,⁵⁹ figyelemmel arra, hogy a hitelezők a rendelkezési jogukat a csődeljárásban a szavazataik útján gyakorolják, és közöttük az adós vagyona tekintetében érdekközösség áll fenn. E cselekmény elkövetési magatartása aktív vesztegetés esetén „ajándék vagy egyéb előny juttatása vagy ígérese”, míg passzív vesztegetésnél „ily előny követelése vagy elfogadása”.⁶⁰ Az elkövetőnek magatartását ehhez azzal a céllal kell tanúsítania, hogy a hitelező „a hitelezők valamely határozatának hozatalához hozzájáruljon, vagy hozzá ne járuljon, vagy pedig a szavazástól tartózkodjék”.⁶¹ Az a körülmény, hogy a szavazás végül miként alakult, egy-

általán megtörtént-e, illetőleg azon a hitelező részt vett-e, a cselekmény megvalósulása szempontjából nem bírt jelentőséggel, mivel az már önmagában az elkövetési magatartásnak a tanúsításával befejezetté vált, függetlenül attól, hogy az azt követő későbbi eseménysor a „megbízó” kedve szerint alakult-e, avagy sem. Az ezt követő években – egészen az 1932. évi törvénymódosításig – ezek a rendelkezések nagy vonalakban változatlanok maradtak, azokat pusztán az 1916. évi V. tc. 2–3. §-ai, valamint az 1923. évi VIII. tc. 10. §-a módosította (az elkövetési magatartásokat és a célzatot a fentiekben már ennek fényében elemeztem). Végezetül e körben kiemelném még Apáthy Istvánnak a – korántsem ezekre a cselekményekre, mint szimpla vétségek szubszidiaritására utaló – véleményét, amely szerint

„a visszaélések egyik legveszedelmesebb nemét az ún. szavazatvétel, vagyis az a cselekmény képezi, melynél fogva a hitelezők valódi akarata által hamisított meg, hogy valaki a hitelezők hatáskörébe eső határozat hozatalánál megvesztegetés folytán nem úgy szavaz, amint ezt meggyőződése, továbbá a jog és az igazság hozná magával”.⁶²

9. Végkövetkeztetések

Összefoglalva az eddigieket, ki kell emelni, hogy a Csemegi-kódex, illetve az 1881. évi XVII. tc. rendelkezései – lényegüket tekintve – még a most hatályos büntető törvénykönyv szabályozásának is az alapját képezik. Ezt konkrétan igazolja például az a körülmény is, hogy a jelenlegi fizetésképtelenséget előidéző csődbűncselekményt [Btk. 404. § (2) bekezdés a) pont] a jogirodalomban és az elméletben ma is a „csalárd bukás” kifejezésével jelölik meg, ami eredendően a Csemegi-kódex 414. §-ában meghatározott bűncselekmény elnevezése volt.

Rendelkezéseik – ettől függetlenül is – egészen a 20. század első harmadáig változatlanul fennálltak, majd azokat előbb – még a piacgazdaság körülményei között – a korszak egyik legkorszerűbb hazai törvénye, a hitelsértésről szóló 1932. évi IX. tc. váltotta fel, majd pedig a szocialista fordulatot követően a BHÖ (Büntető Anyagi Jog-

szabályok Hatályos Összeállítás), illetve az 1961. évi V. törvény rendelkezései képezték az alapját annak az új és gyökeres szemléletbeli változásnak, amelynek nyomán a tervutasításos rendszerben még az adott élethelyzet szabályozásra sem volt szükség.

Az pedig ekkor már kizárólag a tervgazdálkodás körülményei között és szinte kizárólag csak az állami szervezeteknek a védelmét volt hivatott biztosítani, hiszen ebben az időszakban már a magángazdálkodás alapjai megszűntek, így a csődbűncselekmény büntető törvénykönyvbeli megfogalmazásának létjogosultsága is teljes mértékben értelmezhetetlen és céltalan lett volna.

A jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyv 404. §-ának – ahogyan előtte még az 1978. évi IV. törvény is – rendelkezései azonban már visszatérést jelentenek a korábbi szabályozásokhoz, átvéve azoknak a saját korukat is több esetben egyértelműen meghaladó legfontosabb elemeit.

STEINER, GÁBOR

Vom Betrug zum Untergang des schuldigen Vermögens. Die Entstehung des Rechtsinstituts des Insolvenzverbrechens und seine ungarischen historischen Vorläufer bis zum Csemegi-Kodex

(Zusammenfassung)

Das Verbrechen, das jetzt Konkurs heißt, hat seine heutige Form und seinen Inhalt durch eine lange, aber keineswegs geradlinige Entwicklung gewonnen. In der Geschichte des ungarischen Rechts war nicht die Originalfassung nicht nur inhaltlich, sondern auch in ihrem Namen identisch mit dem heutigen Nachfolger. Angesichts der faktischen Struktur des geltenden Strafgesetzbuches wäre es kaum zu vermuten, dass dieses Gesetz zunächst ganz anders als eine

der Sonderformen des Rechtsinstituts Betrug und Diebstahl in das ungarische Recht übernommen wurde. Der vorliegende Teil meiner Studie versucht, die Geschichte dieser Stammesentwicklung von den Anfängen des Jahres 1795 auf einer ganz anderen Grundlage bis zum Csemegi-Kodex nachzuzeichnen, in dem sich die grundlegenden Tatsachen herauskristallisierten, die sich auch in den aktuellen gesetzlichen Regelungen widerspiegeln.

Jegyzetek

¹ HAJDU Lajos: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*. Budapest, 1971. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 489. p.

² Uo.

³ Uo. 491. p.

⁴ EDVI ILLÉS Károly: *A büntetőtörvénykönyv magyarázata. Harmadik kötet*. Második teljesen átdolg. kiad. Budapest, 1894. Révai testvérek kiadása, 391. p.

⁵ ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve. 5. rész. Okirathamisítás, bélyeghamisítás, védjegybitorlás, csalárd és vétkes bukás*. Budapest, 1929. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 144. p.

⁶ PAULER Tivadar: *Büntetőjogtan. II. kötet. Anyagi büntetőjog különös része. Alaki jog*. Pest, 1865. Pfeifer Nándor kiadása, 256. p.

⁷ ANGYAL 1929. 144. p.

⁸ PAULER 1865. 256–257. p.

⁹ KAUTZ Gusztáv: *A magyar büntető jog és eljárás tankönyve, különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire is*. Pest, 1873. Eggenberger-féle Akad. Könyvkereskedés (Hoffmann és Molnár), 367. p.

¹⁰ TÓTH Mihály: *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények*. Budapest, 2002. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 162. p.

¹¹ PAULER 1865. 257. p.

¹² KAUTZ 1873. 368. p.

¹³ Uo. 368., 370. p.

¹⁴ PAULER 1865. 255. p.

¹⁵ Uo. 256. p.

¹⁶ https://www.europeana.eu/hu/item/2064401/_mnm_MNMMUSE-UMI375383

¹⁷ Uo. 255. p.

¹⁸ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Átal. és bőv. 2. kiad. Budapest, 1905. Politzer kiadása, 751. p.

¹⁹ CSATSKÓ Imre: *Az 1852. május 27-ki Austriai Birodalmi Büntető Törvény Magyarázata*. Pest, 1853. Geibel Armin bizománya, 263. p.

²⁰ Uo. 265. p.

²¹ Uo.

²² Uo. 267–268. p.

²³ Uo. 268. p.

²⁴ Uo. 418–419. p.

²⁵ Uo. 420. p.

²⁶ Uo. 268. p.

²⁷ EDVI ILLÉS 1894. 249. p.

²⁸ Uo. 298. p.

²⁹ FINKEY 1905. 742. p.

³⁰ Uo.

³¹ EDVI ILLÉS 1894. 301. p.

³² Uo.

³³ Uo. 299. p.

³⁴ FINKEY 1905. 742. p.

- ³⁵ SCHNIERER Aladár: *A büntettekről és vétségekről szóló magyar büntető-törvény (1978.V.t.c.z.) magyarázata*. Budapest, 1881. Franklin-társulat, 521. p.
- ³⁶ EDVI ILLÉS 1894. 302. p.
- ³⁷ Uo.
- ³⁸ EDVI ILLÉS 1894. 303. p.
- ³⁹ ANGYAL 1929. 181. p.
- ⁴⁰ Uo.
- ⁴¹ SCHNIERER 1881. 520–521. p.
- ⁴² EDVI ILLÉS 1894. 303. p.
- ⁴³ SCHNIERER 1881. 544–545. p.
- ⁴⁴ FINKEY 1905. 751. p.
- ⁴⁵ Uo. 752. p.
- ⁴⁶ SCHNIERER 1881. 546. p.
- ⁴⁷ EDVI ILLÉS 1894. 398. p.
- ⁴⁸ FINKEY 1905. 750. p.
- ⁴⁹ Uo. 399. p.
- ⁵⁰ EDVI ILLÉS Károly: *Az anyagi büntető törvények és a sajtótörvény*. V. kiadás. Budapest, 1909. Grill Károly könyvkiadó vállalata, 680. p.
- ⁵¹ SCHNIERER 1881. 545. p.
- ⁵² Uo. 546. p.
- ⁵³ Uo.
- ⁵⁴ ANGYAL 1929. 156–162., 170–176. p.
- ⁵⁵ FINKEY 1905. 754. p.
- ⁵⁶ ANGYAL 1929. 183. p.
- ⁵⁷ Uo. 159. p.
- ⁵⁸ Uo. 183–184. p.
- ⁵⁹ Uo. 183. p.
- ⁶⁰ Uo. 184. p.
- ⁶¹ Uo. 185. p.
- ⁶² APÁTHY István: *A magyar csődjog rendszere. Második rész*. Budapest, 1888. Az Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadása, 199. p.
- ⁶³ https://dka.oszk.hu/035500/035541/Szabade_N_1884_076_Apat-hy_I_nagykep.jpg.

1. Bevezető

A Magyar Tudomány Ünnepe, 2020. november 23-án az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport „Dialogusok a szuverenitásról” című konferenciáján Hermann Róbert mellett másodikként én kaptam azt a megtisztelő felkérést, hogy a kutatócsoport eredményeit tartalmazó kiadványok¹ közül a nemzetiségi-nyelvi szuverenitással foglalkozó kötetet² bemutassam. A mű a Gondolat Kiadó gondozásában 2020-ban jelent meg Budapesten a Jogtörténeti Értekezések sorozat 46. köteteként, Mezey Barna sorozatszerkesztő, Nagy Noémi szerkesztő, az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) négy jogtörténész munkatársa és a társtudományok köréből további öt szerző közreműködésével. Az alábbi írás nem klasszikus értelemben vett könyvismertetés, hanem a kötet kapcsán felvetődő gondolatok rögzítése, melyeket a fenti konferencián lehetőségem volt – az online térben megjelent – szakmai közönség előtt elmondani. Sajnálatos volt az online forma oka, a súlyos járvány, amely miatt megszo- kott életvitelünk mellett a szakmai konferenciákat követő beszélgetésekről is le kellett mondani, de figyelemre méltó volt az előny is, ami abból adódott, hogy időigényes utazás nélkül vehettem részt számos további vidéki és fővárosi jogtörténész körében az értékes rendezvényen.

2. A tanulmánykötet belső kronológiai láncolatáról

A tanulmánykötet címe úgy beszédes, hogy mindeközben elzárkózik két kérdésnek az azonnali megválaszolásától. Beszédes annyiban, hogy kifejezi: a tanulmányok szerzői mindannyian a polgári modernizáció korszakával (a modern állam kiépülésének korával) foglalkoznak, azaz nagyjából a francia forradalomtól (1789) az első világháborúig terjedő mintegy százhusz évre terjed ki a vizsgálat, és megtudjuk belőle azt is, hogy annak konkrét tárgya a

KÖNYVEKRŐL

Herger Csabáné

Gondolatok a nemzetiségi-nyelvi kérdés jelentőségéről a szuverenitás értelmezésében

A „Nemzetiségi-nyelvi szuverenitása hosszú 19. században” című kötet bemutatójára

Nagy Noémi (szerk.): *Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században*. Jogtörténeti Értekezések 46. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó, 217 p. ISBN 9789635560271

nemzetiségi és a nyelvi kérdés. Az azonban, hogy földrajzi értelemben a kelet-közép-európai térség államairól, elsősorban Magyarországról lesz szó, majd csak a tartalomjegyzéket felütve derül ki.

A kronológiai láncolat gyakorlatilag teljes a kötetben: ennek első láncszeme Heil Kristóf Mihály tanulmánya: a szerző arra világított rá, hogy – válaszként II. József *Gesamtmonarchie*-konceptiójának nyelvi aspektusára – az uralkodó halálát követő évtizedekben a magyar mint állami és oktatási nyelv kérdésében jelentős elmozdulás történt. A fiatal szerző azonban bölcsen nem a korszak nyelvpolitikájának, illetve a nyelvhasználatnak az átfogó bemutatásá-